

МИТНА СЛУЖБА В РИМІ В ЕПОХУ РАННЬОЇ ІМПЕРІЇ (I – II СТ.)

М. М. Сайко

(Чернівецьке вище комерційне училище

Київського національного торговельно-економічного університету,

м. Чернівці)

У статті розглянуто організацію митної служби в античному Римі в епоху Ранньої імперії. Проаналізовано основні етапи розвитку митної служби. Вказано місця розташування найбільших митниць. Визначено, що в епоху республіки справа стягнення митних платежів передавалося в оренду відкупним компаніям. Зазначено, що в епоху імперії діяльність цих компаній була поставлена під контроль держави, а потім узагалі стягнення митних платежів здійснювалося державними службовцями. Описано персонал митних округів, окремих митниць і митних постів.

Ключові слова: митна служба, античний Рим, Рання імперія, прокуратор.

M. M. Saiko. The customs service in Rome during the Early Empire (I – II centuries)

The organization of the customs service in ancient Rome in the era of the Early Empire was reviewed in this article. The main stages of the development of the customs service was analyzed. It is established that in the era of the Early Empire, a regular system collection of customs duties was formed. The entire territory of the empire was divided into the tax districts, which were at the same time the customs districts. A total of 13 districts were identified: Sicily, Narbonne Gaul, Triple Gaul, Spain, Britain, Illyric, Bithynia, Asia, Syria, Egypt, Africa, as well as Italy and Greece, which were officially from direct taxation were exempted.

The size of customs duties in various provinces differed significantly. In Spain and Greece, as well as in Egypt for goods from Syria and Ethiopia, it amounted to 2% of the value of the goods, and was called "fiftieth" ("quingagesima", "L"). In Africa, Syria, Asia, Bithynia, Illyric, Britain Narbonne Gaul and Triple Gaul – 2,5% and was called the "fortieth" ("quadragesima", "XL", "XXXX"). In Sicily – 5% and bore the name "twentieth" ("vicesima", "XX"). In Egypt, for goods from Arabia – 25%.

The customs service in each tax district was headed by an imperial procurator, who was subordinate to the financial department. Collection of the customs, levied in the provinces were transferred to the leased the tax collector companies ("societas vectigalium publicorum"). Since the end of the second century AD, the publicans were suspended from collection customs duties and were replaced by civil servants.

Among the customs staff we find the free people, as well as freedmen and slaves. The main positions in the customs service were identified: the tax conductor of the imperial treasury ("conductores vectigalium fisci"), accountant ("tabularius"), customs station controller (contrascriptur stationis), treasurer ("arcarius"), cashier ("dispensator"), scribe ("notarius", "scriptor"), inspector of goods ("scrupatores"), clerk ("actuarius"). Separate customs stations or customs posts were headed by a manager ("actor") or villic ("villicus stationis"), who could have an assistant ("subvillicus"). From the end of the second century AD, equestrians began to occupy the places of freedmen in high positions in financial bodies.

Key words: customs service, antique Rome, Early empire, procurator.

© М. М. Сайко, 2019

Постановка проблеми. Основні принципи функціонування митної справи формувалися впродовж багатьох століть. Важливим етапом цього процесу є організація митної служби в античному Римі – державі, яка існувала більше тисячі років і в часи свого розквіту охоплювала величезні території в Європі, Азії та Африці. Зрозуміло, що дати історію митної служби за весь час існування Риму в одній статті неможливо, тому ми зосередили увагу на аналізі еволюції митної служби в період розквіту цієї держави – у часи Ранньої імперії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти запропонованої теми непогано висвітлені в історіографії. Серед великої кількості робіт виділимо монографію М. Ростовцева¹, главу «Непрямі податки» у II томі праці Й. Марквардта «Римське державне управління»², а також главу «Митні збори» в капітальній роботі О. Гіршфельда «Імператорський управлінський персонал до Діоклетіана»³. У пізніших дослідженнях аналізується діяльність митних органів та їхнього персоналу в окремих провінціях, а також інтерпретуються дані, наведені вищезазначеними авторами. У виносках наведена коротка історіографія основних робіт, в яких тією чи іншою мірою зачіпаються питання, поставлені в статті⁴. Більшість необхідних для розкриття цієї теми документів вміщені в «Корпусі римських написів»⁵, а також у збірнику документів Германа Дессау⁶.

Мета статті. Зважаючи на цей побіжний історіографічний аналіз, можна сформулювати основне завдання статті: не вдаючись у дискусії щодо спірних питань, дати короткий, але систематизований опис організації митної служби в епоху Ранньої імперії.

Виклад основного матеріалу. В Римській імперії митні збори становили значну частину надходжень до державного бюджету. Тоді мито (“portorium”) стягувалося з товарів, що ввозилися і вивозилися, і поділялося на мито сухопутне (“portorium terrestre”) і мито морське (“portorium maritimum”). Так само (“portorium”) називали й власне портовий збір⁷.

Вся територія імперії була поділена на податкові округи, які були одночасно й митними округами. На середину II ст. н. е. це були:

---

¹ Ростовцев М.И. История государственного откупа в римской империи от Августа до Диоклетиана. Санкт-Петербург, 1899.

² Marquardt J. Römische Staatsverwaltung. Leipzig, 1876. Bd. 2. S. 261–270.

³ Hirschfeld O. Die kaiserlich Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian. Berlin, 1905. S. 77–96.

⁴ Колосовская Ю.К. Паннония в I–III веках. Москва : Наука, 1973; Колосовская Ю.К. Римский торговый капитал в Норике в I в. до н. э. *ВДИ*. 1974. № 4. С. 44–55; Кругликова И.Т. Дакия в эпоху римской оккупации. Москва : Изд-во АН СССР, 1955; Сайко М.М. Митно-тарифна система античного Риму. *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії* : зб. наук. пр. Чернівці : Технодрук, 2008. Вип. 1 (10): Економічні науки. С.148–157; Bonet J.A.A. Societas publicanorum. *Anuario de historia del derecho español*. 1948. №. 19. P. 218–303; Fleckner A.M. Roman business associations. Munich : Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance, 2015; Kniep F. Societas Publicanorum. I Band. Jena, 1896; Kritzing P. Das römische Zollsystem bis in das 3. Jh. n. Chr. *Studien zum römischem Zollwesen*. Duisburg : Wellem, 2015. S. 11–57; Malmendier U. Law and Finance “at the Origin”. *JEL*. 2009. T. 47. №. 4. P. 1–42.

⁵ Corpus Inscriptionum Latinarum. URL: <https://arachne.uni-koeln.de/drupal/?q=en/node/291>.

⁶ Inscriptiones Latinae selectae (Ed. H. Dessau).

⁷ Kritzing P. Das römische Zollsystem... S. 12.

I. Сицилія. Тут основним центром збору мита була визначена столиця провінції Сіракузи, а окремі митниці були розташовані у найбільших портах острова: Агригенті, Лілібеї, Панормі і Мессані. Ввізне і вивізне мито становило 5% від вартості товару і мало назву «двадцята» (“vicesima”, “XX”)⁸.

II. Нарбонська Галлія. Центром збирання мита була столиця провінції Нарбон. Основні митниці функціонували в Толозі (Тулуза), Генаві (Женева) і найбільших портах: Масилії (Марсель) і Арелаті (Арль). Особливе значення мала остання митниця, бо Арелат був початковим пунктом важливої дороги Арелат-Цезоріак (Булонь), яка з'єднувала Середземне море з протокою Ла-Манш. Ввізне і вивізне мито становило 2,5% від вартості товару і мало назву «сорокова» (“quadragesima”, “XL”, або “XXXX”)⁹.

III. Галлія (або «Потрійна Галлія»). Входили Лугдунська Галлія (“Gallia Lugdunensis”) з центром у місті Лугдун (Ліон), Аквітанія (Бурдігала – Бордо), а також Бельгіка (Августа Треверів – Трир). У 16 р. н. е. були організовані дві нові провінції – Верхня Германія зі столицею Могонтіак (Майнц) і Нижня Германія з центром у місті Колонія Агрипіна (Кельн). Ці дві останні провінції також увійшли до складу митного округу Галлія. Рух товарів між цими провінціями був вільним, але на півдні і сході вони відділялися від Нарбонської Галлії, Італії, Реції і земель германців («Вільної Германії») митним кордоном. Центром збору податків був Лугдун, а найбільші митниці були влаштовані: на атлантичному узбережжі – Бурдігала і Цезоріак (Булонь); на рейнському кордоні – Колонія Агрипіна, Бонна (Бонн) і Могонтіак¹⁰; на кордоні з Рецією – Авентік¹¹. Митні пункти були розташовані на всіх кордонах округу. Тут стягувалося ввізне мито у 2,5% під назвою “quadragesima Galliarum”¹².

IV. Іспанія. До цього податкового округу входили провінції Бетика з центром у місті Кордуба (Кордова), Тараконська провінція зі столицею Цезарея Августа і Лузитанія з центром Олісіпон (Лісабон). Тут центральна митниця функціонувала в місті Іліберіс (в Бетиці)¹³. Великі митниці функціонували в містах Кордубі і Гіспаліс (Севілья). Митниці були встановлені на кордоні з Галлією і найбільших портах: Гадес (Кадіс), Олісіпон, Малака (Малага), Іліпа¹⁴, Валенція (Валенсія), Новий Карфаген (Картахена) і Таракон (Тарагона). Ввізне і вивізне мито становило 2% від вартості товару і мало назву «п'ятдесята» (“quingagesima”, “L”)¹⁵.

V. Британія. Центральна митниця була розташована в Лондінії (Лондон). Серед найважливіших митниць виділимо Еборак, розташований на шляху до Каледонії (Шотландії). Ввізне і вивізне мито становило 2,5% від вартості товару¹⁶.

---

⁸ Ростовцев М. И. История государственного откупа... С. 77.

⁹ Hirschfeld O. Die kaiserlich Verwaltungsbeamten... S. 79.

¹⁰ ILS, 1866.

¹¹ ILS, 1519a.

¹² Marquardt J. Römische Staatsverwaltung... S. 264

¹³ CIL, II, 5064; ILS, 1462.

¹⁴ CIL, II, 1085; ILS, 1406.

¹⁵ Hirschfeld O. Die kaiserlich Verwaltungsbeamten... S. 79.

¹⁶ Kritzinger P. Das römische Zollsystem... S. 22

VI. Іллірик (“portorium Illiricum”). До цього митного округу входили такі провінції: Фракія (Філіппополь), Панонія (Аквінк), Далмація (Нарона), Верхня і Нижня Мезія (Томи), Реція (Августа Вінделікорум – Аугсбург), Норик (Лавріак) і Дація (Сармізегетуза). На відміну від Галлії, тут рух товарів між окремими провінціями не був вільним. Митні пункти були встановлені як між окремими провінціями, що входили до податкового округу, так і на кордонах із Галлією, Італією і зовнішніх кордонах імперії. У Реції найбільша митниця була влаштована в столиці провінції, у Норіку – у містах Лавріак і Віндобона (Відень), а також у колонії Атранс¹⁷; у Панонії – у місті Аквінк; у Далмації – у містах Салона (Спліт) і Нарона; у Дакії – у містах Сармізегетуза, Напока, Дробета, декілька митних пунктів – по кордонах провінції; у Мезії великі митниці були в Нікополі, Дуросторі і Алмусі¹⁸, портах Томи і Тірасі, колишньому легіонному таборі Вімінації¹⁹. У Фракії митні збори стягувалися в портах, найважливішим з яких був Візантій, а також у митних пунктах по кордонах провінції. Ввізне і вивізне мито становило 2,5% від вартості товару.

VII. Віфінія. До цього округу входили провінції Віфінія (Нікомедія), Пафлагонія (Синопа) і Понт (Амасія). Порядок руху товарів тут був аналогічний встановленому в окрузі Галлія. Центральна митниця була в центрі митного округу – Нікомедії. Митниці були встановлені на кордонах округу і в найбільших портах: Нікеї, Гераклеї, Синопі та Трапезунді. Ввізне і вивізне мито становило 2,5% від вартості товару (“quadragesima Bithyniae, Papflagoniae et Ponti”)²⁰.

VIII. Азія. До митного округу входили провінції Азія (Пергам), Лікія-Памфілія (Атталія), Галатія (Анкіра), Каппадокія (Мелітена) і Кілікія (Тарс). Центральна митниця розташовувалася в Пергамі; митниці були встановлені на кордонах округу і в найбільших портах: Ефесі, Мілеті²¹, Атталії, Тарсі, а також на островах, що входили до складу округу. Ввізне і вивізне мито становило 2,5% від вартості товару (“quadragesima Asiae”)²².

IX. Сирія. До цього митного округу входили провінції Сирія (Антіохія), Палестина (Кесарія) і Фінікія (Тір). У 105 р. була створена нова провінція Аравія (Бостра), яка теж ввійшла до складу зазначеного митного округу. Сирійський округ був одним із найважливіших, бо сюди йшов значний потік товарів із Месопотамії та Індії, що доставлялися з Персії. Тут центром митного округу була Антіохія як столиця провінції і важливий порт на р. Оронт. Сюди ж належала і важлива митниця в Пальмірі, через яку проходила лівова частка арабського імпорту. Через Пальміру проходив караванний шлях, важливими пунктами якого були Петра, Бостра і Дамаск. Митні пункти були розташовані також у найбільших портах: Селевкії (це, власне, морський

---

¹⁷ CIL, III, 5121; ILS, 1857; Kniep F. Societas Publicanorum... P. 35.

¹⁸ CIL, III, 6124; ILS, 1464; Kniep F. Societas Publicanorum... P. 36.

¹⁹ Кругликова И.Т. Дакия... С. 133.

²⁰ Hirschfeld O. Die kaiserlich Verwaltungsbeamten... S. 80.

²¹ CIL, III, 447; ILS, 1862.

²² Kritzingер P. Das römische Zollsystem... S. 38.

порт Антіохії), Лаодикії, Біблі, Беріті, Сидоні, Тірі, Йопії. Ввізне і вивізне мито становило 2,5% від вартості товару.

X. Єгипет. Поза всяким сумнівом, це був найважливіший митний округ імперії. Щорічний ввіз індійських товарів через Єгипет оцінювався в 55 млн сестерцій, а імпорт перлин щонайменше у 100 млн сестерцій. Митне управління і центральна митниця розташовувалися в столиці провінції Олександрії. Там були влаштовані склади для зберігання індійських товарів. У передмісті Олександрії, містечку Схедія, у Канобському рукаві гирла Нілу була обладнана митниця для товарів, що доправлялися течією Нілу. Для зручності там була побудована пристань для човнів і понтонний міст. Велика митниця для ввезення індійських і арабських товарів була обладнана в Левке-Коме, на узбережжі Червоного моря. Звідти східні товари через Міос-Гормос і Антінополь доправлялися до річки Ніл і надалі сплавлилися нею. На шляху із Сирії була обладнана митниця в місті Арсіноя. На кордоні з Ефіопією митниця функціонувала в Сієні. Для товарів, що завозилися через Сієну і Арсіною, мито становило 2%²³. У порту Левке-Коме для товарів, що ввозилися з Аравії, мито досягало 25%²⁴.

XI. Африка. До складу цього митного округу входили провінції Проконсульська Африка (Карфаген), Нумідія (Цирта), Кіренаїка (Кірена) і Мавританія. У 41 р. остання була поділена на дві провінції: Мавританія Тінгітана (Тінгіс) і Мавританія Кесарійська (Кесарія). Митниці були розташовані в Карфагені²⁵ і Цирті, а також діяли в усіх портах округу. Ввізне і вивізне мито становило 2,5% від вартості товару. Штучні товари обкладалися за особливим тарифом.

XII. Митні збори стягувалися і на території Італії (яка не мала статусу провінції). Тут найбільшим споживачем було місто Рим. Митні станції були влаштовані в альпійських проходах, які з'єднували Італію з Галлією, на кордоні з Рецією²⁶ і діяли в портах, найбільшими з яких були Тергесте (Трієст), Остія, Регій, Брундізія і Капуя²⁷. Важлива митниця діяла в Аквілеї, на перетині шляхів із Далмації, Паннонії і Норіку.

XIII. Окремий податковий округ становила Греція. До нього входили провінції Македонія (Фесалоніка), Епір (Нікополь) і Ахайя (Афіни). Митниці функціонували в морських портах округу: Фесалоніці, Афінах, Аполлонії, Коринфі, Дірахії. Останнє місто до того ж було кінцевим пунктом важливого шляху Дірахій-Фесалоніка-Візантій, який з'єднував Чорне море з Адріатичним. Ввізне і вивізне мито становило 2% від вартості товару²⁸.

У кожному митному окрузі, незалежно від того, охоплював він сенатські чи імператорські провінції, митну службу очолював імператорський прокуратор ("procurator Augusti"), який підпорядковувався фінансовому відомству²⁹. Наведемо декілька

---

²³ GOAN. S. 276.

²⁴ Ibid. S. 398. Kritzinger P. Das römische Zollsystem... S. 25

²⁵ CIL, VIII, 1128; ILS, 1873.

²⁶ CIL, V, 5080; ILS, 1859.

²⁷ CIL, X, 3875; ILS, 1863.

²⁸ Ростовцев М. И. История государственного откупа... С. 92.

²⁹ Hirschfeld O. Die kaiserlich Verwaltungsbeamten...S. 80.

написів, у яких згадані ці чиновники: «Гай Фурій Сабін, прокуратор провінції Азія... де він також виконував обов'язки віцепрокуратора зі збирання 5% податку на спадок і 2,5% мита...» (C. Furio Sabino... *proc. prov. Asiae ibi vice XX et XXXX*)³⁰, «Гай Антоній Юліан, прокуратор зі збирання мита в Іллірику» (C. Antonius Iulianus *proc. publicorum portorii Illirici X*). Знак X означає те, що згаданий Гай Антоній Юліан керував збиранням мита в усіх 10 провінціях Іллірику (разом із Дакією)³¹.

У I ст. здебільшого право на стягнення мита, як і в республіканські часи, передавалося в оренду компаніям збирачів податків (*“societas vectigalium publicorum”*)³², пайшики яких мали назву *“socii”*³³.

Справою збирання мита в кожній провінції відав глава відповідної компанії зі збирання податків, якого в імператорські часи називали *“conductor”*³⁴. Це найменування можна натрапити в таких написах: «Гай Кальцініус... кондуктор компанії зі збирання мита» (C. Calcinus... *conductor publici portorii...*)³⁵, «Квінт Сабіній Веран, кондуктор компанії зі збирання мита в Іллірику» (Q. Sabinius Veranus *conductor publici portorii Illirici*)³⁶, «Юлій Капітолін, кондуктор компанії зі збирання мита в Іллірику» (Iul. Capitolini *conductor publici portorii Illirici*)³⁷; Юлій Сатурнін, який обіймав ту ж посаду, що й два попередніх³⁸, «Тит Юлій Персей, кондуктор компанії зі збирання мита в Африці» (T. Julius Perseus *conductoris IIII Publicorum Africae*)³⁹ тощо⁴⁰. Орендар отримував давно існуючі митні станції, необхідний інвентар, а часто й досвідчених спеціалістів. Він повинен був організувати стягнення мита, найняти необхідний персонал або навчити власних рабів і вільновідпущеників, підібрати керівників митних постів тощо.

Діяльність кондуктора контролювалася фінансовими чиновниками. Наприклад, з одного напису з Галлії дізнаємося про «Гая Секстія Папірія Марціала, імператорського прокуратора з нагляду за збирачами сорокової (2,5% мита) в Галлії і купцями» (C. Sextio Papirio Martiali... *proc. Aug. inter. mancip. XL Galliarum et negotiantes*)⁴¹. Державних чиновників зустрічаємо й серед працівників компанії – як у її правлінні – «адвокат фіску» (*fisci advocatus XL Galliarum*)⁴², так і серед персоналу окремих митних станцій⁴³.

---

³⁰ ILS. № 1330.

³¹ CIL. III. 5120.

³² Malmendier U. *Law and Finance...* P. 16; Fleckner A. M. *Roman business...* P. 3–45.

³³ Cic. *In Verr.* II. 2. § 72. 176; Dig. XVII. II. 52. § 5; CIL. II. 5064; Bonet J. A. A. *Societas publicanorum...* P. 270–273.

³⁴ Кругликова И. Т. *Дакія...* С. 114; Kniep F. *Societas Publicanorum...* P. 36.

³⁵ CIL. III. 5184.

³⁶ CIL. III. 4015.

³⁷ CIL. III. 753.

³⁸ CIL. III. 4237, 6199, 6409.

³⁹ CIL. VIII. 997.

⁴⁰ Hirschfeld O. *Die kaiserlich Verwaltungsbeamten...* S. 81.

⁴¹ CIL. VIII. 11813.

⁴² CIL. VIII. 12020.

⁴³ Ростовцев М. И. *История государственного откупа...* С. 87.

Урешті-решт, наприкінці II ст. Ю у більшості округів стягнення податків повністю перейшло до рук державних службовців. У «Дигестах» мова йде вже про «податкового кондуктора імператорської скарбниці» (*conductores vectigalium fisci*)⁴⁴, тобто державного чиновника, а в Африці в кінці II ст. стягненням мита займався не кондуктор, а державний прокуратор (*procurator... III publicorum provinciae*)⁴⁵. У Мезії державні службовці змінили приватних відкупників у 182 р.⁴⁶, у Дакії – у 170 р.⁴⁷ В інших провінціях ця подія відбулася приблизно в той самий час.

Для організації збирання податків компанії відкупників, а потім держава залучали велику кількість дрібних службовців. У податковій канцелярії в Римі і податкових округах відомі такі посади, як: рахівник (*tabularius*)⁴⁸, контролер (*contrascriptur stationis*)⁴⁹, скарбник (*arcarius*)⁵⁰, касир (*dispensator*)⁵¹, писар (*notarius, scriptor*)⁵². Окремі митні станції чи митні пости (*stationes*) очолював управляючий (*actor*) або вілік (*villicus stationis*)⁵³, у якого міг бути помічник (*subvillicus*). До персоналу митниці входили також згадувані вже рахівник, диспенсатор, скарбник, оглядач товару (*scrupatores*), секретар (*actuarius*)⁵⁴ та інші.

Серед митного персоналу знаходимо вільнонайманих працівників, яких для орендованої митниці наймав сам відкупник із місцевого населення; пізніше таких наймала держава. Проте основними працівниками були вільновідпущеники і раби. Нижчі посади зазвичай займали раби, статус яких із часом змінювався. Спочатку це були приватні раби, а також раби, які належали відкупній компанії як юридичній особі⁵⁵. У написах є згадки про приватних рабів: «Гермес, раб вілік Юліїв Януарія, Капітона і Епафродита, кондукторів зі збирання мита в Іллірику і узбережжі Фракії» (*Hermes Iuliorum Ianuari Capitoni Epafroditi conductorum publici portorii Illirici et ripae Thraciae ser. vil.*)⁵⁶; Фестин, раб-скарбник Тита Юлія Сатурніна, відкупника мита (*Festinus T. Iuli Saturnini conductoris publici portorii servus arcarius*)⁵⁷; Фелікс, раб Приміона із товариства відкупників 2,5% мита в Азії (*Felici Primionis XXXX portorii Asiae*)⁵⁸. Зустрічаються також імена рабів відкупної компанії: «Пудент, раб відкупної компанії зі зби-

---

⁴⁴ Dig. L. VI. 6. § 10.

⁴⁵ Кругликова И.Т. Дакия... С. 114.

⁴⁶ Колосовская Ю.К. Римский торговый капитал... С. 109.

⁴⁷ Кругликова И.Т. Дакия... С. 114

⁴⁸ CIL. II. 1085; III. 3964, 4020, 4023, 4043, 4062; VIII. 1028.

⁴⁹ CIL. III. 5121, 5122, 5123; V. 7213.

⁵⁰ CIL. II. 4187; VIII. 12920.

⁵¹ CIL. III. 3269, 3960; VI. 8577.

⁵² CIL. V. 5080.

⁵³ Hirschfeld O. Die kaiserlich Verwaltungsbeamten... S. 87.

⁵⁴ Колосовская Ю.К. Паннония... С. 167.

⁵⁵ Kritzinger P. Das römische Zollsystem... S. 18–19; Kniep F. Societas Publicanorum... P. 36.

⁵⁶ CIL. III. 751.

⁵⁷ CIL. V. 5080.

⁵⁸ CIL. III. 447.

рання 2,5% мита в Галлії» (Pudens sociorum publici XL servus)⁵⁹; Ономаст, вілік-касир відкупників мита в Африці (Onomastus socior. III publicorum Af. villicus summarum)⁶⁰; «Сабіон, раб товариства відкупників мита за звільнення рабів» (Sabbioni soc. vicens. libertat. servo)⁶¹ тощо.

Після того, як держава взяла справу стягнення податків у свої руки, все частіше зустрічаємо імператорських рабів: «імператорський раб митної станції в Лугдуні (Ліоні)» (servus caesaris et statione XXXX Galliarum in Lugdunum)⁶²; «Мацей, раб нашого імператора, вілік митного управління в Іллірику» (Maceio Caes. n. serv. villicus vectigal. Illirici)⁶³. Ю.К. Колосовська наводить імена декількох імператорських рабів, які обіймали пости на митних станціях Верхньої Панонії: Геліодор – вілік митної станції в Саварії, Терцій – вілік митної станції в Петовіоні, Косм – препозит митної станції в Інтерцизі, Сальвіан – контраскриптор митної станції Атранс⁶⁴.

Державними чиновниками в I – на початку II ст. були переважно імператорські відпущеники (Augusti liberti), такі як «Луцій Елій Уніон, прокуратор Турікської станції зі збирання 2,5% податку в Галлії» (L. Aelio... Unio Aug. lib. pp. sta. Turicensis XL Galliarum...)⁶⁵; Евкарп, tabularius Верхньої Паннонії чи Юкунд, dispensator Верхньої Паннонії⁶⁶.

Однак із кінця II ст. місця вільновідпущеників на високих постах у фінансових органах почали обіймати вершники. В одному з написів мова йде про вершника «Марка Россія Вітула, прокуратора дученарія зі збирання 2,5% мита в провінції Африка» (M. Rossius Vitulus procurator ducenarius III publicorum provinciae Africae)⁶⁷. Тут, власне, найбільше зацікавлення викликає термін “ducenarius” – державний чиновник, який отримує 200 000 сестерцій державної платні за рік. Державна служба стала почесною і високооплачуваною, що різко збільшило витрати на утримання апарату і внаслідок цього посилило податковий тиск. Однак ці тенденції повною мірою проявилися вже в III – V ст.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Отже, в статті наведено короткий, але систематизований опис організації митної служби в епоху Ранньої імперії. Встановлено, що в цей час була сформована регулярна система стягування митних зборів. Уся територія імперії була поділена на податкові округи, які були одночасно й митними округами. Всього було визначено 13 округів: Сицилію, Нарбоннську Галлію, Потрійну Галлію, Іспанію, Британію, Іллірик, Віфінію, Азію, Сирію, Єгипет, Африку, а також Італію та Грецію, які офіційно

---

⁵⁹ CIL. V. 7213.

⁶⁰ CIL. VIII. 1128.

⁶¹ CIL. X. 3875.

⁶² Marquardt J. Römische Staatsverwaltung... S. 624.

⁶³ CIL. III. 752.

⁶⁴ Колосовская Ю.К. Паннония... С. 167.

⁶⁵ CIL. XIII. 5244.

⁶⁶ Колосовская Ю.К. Паннония... С. 167.

⁶⁷ CIL. VIII. 14454.

були звільнені від стягнення прямих податків. Визначений склад митних управлінь і окремих митних станцій і постів, а також простежена еволюція органів збирання податків від приватних компаній, яким збирання мита передавалося у відкуп, до державних установ. У подальших дослідженнях варто детальніше проаналізувати окремі аспекти поставленої проблеми, пунктирно зазначені в статті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Колосовская Ю.К. Паннония в I – III веках. Москва : Наука, 1973. 254 с.
2. Колосовская Ю.К. Римский торговый капитал в Норике в I в. до н. э. *ВДИ*. 1974. № 4. С. 44–55.
3. Кругликова И.Т. Дакия в эпоху римской оккупации. Москва : Изд-во АН СССР, 1955. 166 с.
4. Сайко М.М. Митно-тарифна система античного Риму. *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії* : зб. наук. пр. Чернівці : Технодрук, 2008. Вип. 1 (10): Економічні науки. С. 148–157.
5. Ростовцев М.И. История государственного откупа в римской империи от Августа до Диоклетиана. Санкт-Петербург, 1899. 304 с.
6. Bonet J.A.A. Societas publicanorum. *Anuario de historia del derecho español*. 1948. №. 19. P. 218–303.
7. Fleckner A.M. Roman business associations. Munich : Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance, 2015. 50 p.
8. Hirschfeld O. Die kaiserlich Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian. Berlin, 1905. S. 77–96.
9. Knier F. Societas Publicanorum. I Band. Jena, 1896. 520 s.
10. Kritzinger P. Das römisches Zollsystem bis in das 3. Jh. n. Chr. *Studien zum römisches Zollwesen*. Duisburg : Wellem, 2015. S. 11–57.
11. Malmendier U. Law and Finance “at the Origin”. *JEL*. 2009. Т. 47. №. 4. P. 1–42.
12. Marquardt J. Römische Staatsverwaltung. Leipzig, 1876. Bd. 2. S. 261–270.

Скорочення:

- ВДИ – Вестник древней истории.
Cic. In Verr. – M. Tullius Cicero. Orationes in Verrem.
CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum.
Dig. – Digestae Justiniani Augusti.
GOAN – Griechischen Ostraka aus Aegypten und Nubien (Wilcken).
I LS – Inscriptiones Latinae selectae (Ed. H. Dessau).
JEL – Journal of Economic Literature.